

याकखा लेखन गोरेटो

याकखा छेप्मालाम्बु

इंस्टॅ ह१५०५१६

याकखा लेखन गोरेटो

याकखा छेप्मालाम्बु

इंस्टं हभयंकेण्डु

प्रति - ७००

प्रकाशक — सहभागी याकखा समुदाय

सर्वधिकार — प्रकाशकमा

मुद्रण — सुनकोशी छापाखाना प्रा.लि

पिहलो परीक्षण संस्करण February 2011

पहिलो संस्करण October 2011

सल्लाह सुझावको लागि सम्पर्क:

मागमान जिमी, तामाफोक-६, सं स

फोन नं ९८४२१०८१८९, ०२५६९४३५९

वा

जीवन याकखा,

फोन नं ९८४२१७३७४८

इ-मेल jibanyakkha@yahoo.com

यस पुस्तिकाको तयारीमा संलग्न महानुभावहरु:-

१. मागमान जिमी लिङ्खा, तामाफोक-६, सं स
२. प्रकाश याक्खा, चारकोले, आखिभुङ्-१, सं स
३. दौलामाया याक्खा, तामाफोक-८, सं स
४. मन भक्त याक्खा, तामाफोक-५, सं स
५. बम देवान लिम्बुखिम, धरान-१३
६. जीवन याक्खा कोयङ्वा, तामाफोक-६ सं स
७. लालमाया याक्खा, गछिया-मोरङ्
८. शान्तिला याक्खा, तामाफोक-६, सं स
९. राजेन्द्र याक्खा चारकोले, मादेन-७, धनकुटा
१०. कमला याक्खा लिङ्खा, तामाफोक-५, सं स
११. राम कुमार लिङ्खा, आखिभुङ्-७, सं स

टाइपिङ्

यामराज बेघा, फलैचा-७ पान्थर, हाल ललितपुर

बिशेष सहयोगीहरु:

डा. दानराज रेग्मी- T U

डा. माधव पोखरेल- T U

डा. चुडामणि बन्धु- T U

डा. गोविन्द तुम्बाहाङ्- CNAS

नेत्रमणि टुमि राई- CNAS

कुलपति तिलबिक्रम नेम्बाङ् (बैरागी काङ्गला)-प्रज्ञा प्रतिष्ठान

Jeffrey D. Webster (USA)- SIL, International

पुस्तकाबारे

यो याक्खा लेखन गोरेटो (याक्खा छेप्मालाम्बु) नामक पुस्तिका बिना पूर्व तयारी सहभागी जुटाएर कठोर मेहनत र बृहत छलफल गरी तयार गरिएको हो । यसमा त्रिभुवन बिश्व बिध्यालय भाषा बिज्ञान शाखा र एस आइ एल इन्टरनेशनल संस्थाको संयुक्त भरपुर सहयोग तथा प्रयोजन रहेको छ । दक्षिण एशियामा पहिलो पटक आयोजित भाषिक कार्यशाला आफैमा पृथक छ । परिक्षणको रूपमा प्रस्तुत पुस्तिकामा याक्खा लेखनका प्रारम्भिक नियमहरु स्वर तथा व्यजन वर्णहरु समेट्ने प्रयास गरेको थियो । परिक्षण पछिको यो पूर्णरूपमा तपाईंको हातमा सुम्पिएको छ । प्रस्तुत पुस्तक देवनागरी लिपीमा प्रकाशन भएपनि किराँत (शिरिजंगा) लिपीलाई पनि प्रयोग गर्न सकिने छ । यसमा भाषिक त्रुटि, भाषामा प्रयोग भएका चिन्हहरु अष्टयारा र नौला हुन सक्छन्, यसलाई सकेसम्म देवनागरीसँग मिल्नेगरि समावेश गरिएको छ । मुख्य मुख्य कुराहरु अथाहा छुट हुन गएकोमा पाठकत्रिन्द, याक्खाभाषि महानुभाव, बिद्वानवर्गमा सल्लाह सुझावको सधैव अपेक्षा गर्दछौ ।

SIL International, T U, र कुलपति तिलबिक्रम नेम्बाङ् प्रति आभारी छौ ।

धन्यवाद ।

उद्देश्य

त्रिभुवन बिश्वबिद्यालय किर्तिपुर र एस आई एल इन्टरनेशनल को सहकार्यमा याक्खा भाषी र अग्रजहरुको २०६७ माघ १०-२० को कार्यशाला तथा २०६८ असार २७-३१ को पुनः छलफलबाट याक्खा लेखनशैलीलाई स्तरीय बनाउने सन्दर्भमा हामीले यस पुस्तिकालाई सिफारिस गरेका छौं । यसका मुख्यतः तीनवटा उद्देश्यहरू छन्,

- (१) याक्खा मानिसहरू यस स्तरीय लेखनशैली प्रयोग गर्नलाई एकरूपता भएको हुनु पर्दछ, किनकी यो नयाँ लिखत पुस्तिकाले सबै याक्खा भाषीहरूलाई उत्साहित बनाउनेछ ।
- (२) यस लेखनशैलीबाट विना कठिनाइ नेपाली भाषा पढिरहेका तथा याक्खा भाषामा लेखन र पढ्न सक्ने मानिसहरूलाई सहयोग पुर्याउनेछ ।
- (३) हामी यस लेखनशैलीलाई सक्दो सहज बनाई याक्खा बालबालिकाहरूको लागि स्कूलमा पनि अध्यापन गर्न सकिने प्रकारको हुनेछ ।

विषय सूची तालिका

अध्याय १	
याक्खा भाषामा व्यञ्जनवर्णहरू	1
अध्याय २	
याक्खा भाषाका स्वर वर्णहरू	23
अध्याय ३	
याक्खा वर्णमाला	31
अध्याय ४	
शब्द निर्माणका नियमहरू.....	33
अध्याय ५	
याक्खामा प्रयोग हुने केही चिन्हहरू.....	38
याक्खामा बिराम चिन्हहरूको प्रयोग.....	38
अध्याय ६	
याक्खा भाषामा केही फरक शब्दहरू	41
अध्याय ७	
गन्ती.....	56
गणितीय चिन्हहरू.....	58
अध्याय ८	
याक्खापाठ.....	60
अध्याय ९	
निष्कर्ष.....	65

अध्याय १

याक्खा भाषामा व्यञ्जनवर्णहरू

याक्खा भाषामा २९ वटा व्यञ्जन वर्णहरू पाइन्छन् । प्राय सबै ती व्यञ्जन वर्णहरूलाई नेपालीमा झैं लेखिएका छन् ।

व्यञ्जन वर्णका उदाहरणहरू

यहाँ प्रत्येक व्यञ्जन वर्णहरू शब्दका शुरुमा, बीचमा र शब्दका अन्तमा प्रयोग गरिएका व्यञ्जन वर्णका उदाहरणहरू दिइएका छन् । याक्खा भाषाका सबै व्यञ्जन वर्णहरू शब्दका शुरुमा पर्दछन् तर अन्तमा पर्दैनन् ।

क/क्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	कुमा	तताउनु
	काक्मा	नाघ्नु
मध्य	तुक्मा	विमारी हुनु
	लाक्मा	नाच्नु

अन्त्य	फाक	सुँगुर
	खिबाक	दाम्लो

ख/ख्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	खुमा	चोर्नु
	खामा	अघाउनु
मध्य	साखि	धागो
	एखेन	चिराइतो

ग/ग्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	गोगोबा	बिराली
	गाङ्गायाङ्	ठूलो कमिला
मध्य	रुयागाना	गयौ
	आङ्गुम	बिनायो

घ/घ्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	घाक	सबै
	घाकडा	सबैले

मध्य	सोघेक	जागित्र
	इघुरुम	वरीपरी

ड/ड्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	डोन्सिप्पा	लजाउनु
	डाप	ज्वाइ
मध्य	तोडाना	मिलेको, मिल्यो
	युडाना	बस्यो, बसेको
अन्त्य	ताङ्खेङ्	आकाश
	लाङ्	खुट्टा

च/च्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	चामा	खानु, भात
	चुङ्मा	कुस्ति खेलनु
मध्य	मिचु?वा	राँको
	उचुन्ना	राम्रो

छ/छ्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	छाबोक	फसी
	छोन	कांडा
मध्य	ओच्छोम	टुप्पा
	एछा	भतिज

ज/ज्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	जोङ्-जोङ्-डि-मा	पानी छेपुवा
	जेप्पा	साँचै
मध्य	इजाङ्	किन
	न्जिङ्-दा	तिमीहरु दुई

झ/झ्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	झेलेक	चमक
	झिलिङ्	रंगिन
मध्य	माइया	मझिया

	झेन्झेन	फराकिलो

ट/ट्	याक्खा	नेपाली
अगाडी	टाङ्	सिङ्
	टुखुक	टाउको
मध्य	मोटेङ्बा	ज्वाङ्, जेठान
	ओटेम्मा	मैदान
अन्त्य	खोनटोटा	गलागाँड

ठ/ठ्	याक्खा	नेपाली
अगाडी	ठुङ्खा	लेक
	ठेप्ला, ठेप्वा	फेसो
मध्य	ठे२ठे	पुङ्को
	मुठुप	मुठ

ड/ड्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	डाङ्गाक	लौरो
	डेङ्खा	जातो
मध्य	माडा	ठूलो
	हेमाडा	गुद्वार

ढ/ढ्	याक्खा	नेपाली
अगाडी	ढेकि	ढिकी
	ढेङ्गोरो	ढ्याङ्गो
मध्य	लाङ्ढोङ्	हात्ति
	आङ्ढिङ्	अट्टेरी

त/त्	याक्खा	नेपाली
अगाडी	ताङ्घोकमा	सिरानी
	तेन	गाउँ
मध्य	खुताङ्	ल्याई देउ
	मोक्तु	कुट

अन्त्य	योत	अशुभ, अपसकुन
--------	-----	--------------

थ/थ्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	थावा	भर्याङ्
	थिम्मा	गाली गर्नु
मध्य	उथुक	इतिहास
	उथाप	बोट

द/द्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	दाङ्खालाक	खोया
	दोङ्दोङ्	ठिङ्गै
मध्य	चोन्दास्याना	खुशि हुनु

ध/ध्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	धोङ्गु?माङ्	आखाफोर किरा
	धोधोबा	कर्नल
मध्य	मोन्धाङ्	तलबाट
	लाम्धाङ्	बारी

न/न्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	नाभाक	कान
	निभाक	मीत
मध्य	मिना	सानो
	मेन्ना	होइन
अन्त्य	वाइन	अण्डा
	हेनसेन	वर्तमान

प/प्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	पाक्मा	पस्काउनु
	पिक	गाई
मध्य	होपोङ्गि	अन्जुली
	होप्होप्ना	झुप्रो
अन्त्य	होप	गुँड
	साप	हलुका

फ/फ्	याक्खा	नेपाली
------	--------	--------

अगाडि	फाक्	सुंगुर
	फेता?वा	तिल
मध्य	ओम्फु	सिकुवा
	साम्फि	अदुवा

ब/ब्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	बु	रुख
मध्य	फिबाक	कीरा
	युबाक	सामान
अन्त्य	आबा	आउनु
	लाबा	समाउनु

भ/भ्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	भाङ्	बाट
	भोङ्	भने
मध्य	नाभाक	कान
	लाभाक	पात

म/म्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	माङ्मे	चिल
	मिनुमा	बिरालो
मध्य	इमा	एकपल्ट
	चुमिहा	लुकायो
अन्त्य	ओम	हो, उज्यालो
	साम	जरा

य/य्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	या२मि	मानिस
	यावाङ्	शरीर
मध्य	तुया	दाल
	मु२या	आत्मा

र/र्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	रेन	वस्ति
	राङ्	घारी

मध्य	खेरेक	वर्तिर
	चाराम	आगन
अन्त्य	माखुर	कालो
	आघुर	असाध्य

ल/ल्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	लोम्फि	ओछ्यान
	लावा	सातो
मध्य	चालेप्पा	रोटी
	उलुम	माझ

व/व्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	वे?ना	छ
	वान्दिक	भोलिपसौ
मध्य	खावा	मर्चा
	छि?वा	सिस्नु

स/स्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	सिङ्	दाउरा
	साम्बाखि	आलु
मध्य	इसि?ना	नराम्रो
	चासाक	चामल

ह/ह्	याक्खा	नेपाली
अगाडि	हाकु	अब
	हा?मा	टोक्नु
मध्य	तोहा	माथिको
	न्नाहाङ्	त्यसपछि

कण्ठ्य स्पर्श

याक्खा भाषाका केही शब्दका बीच भागमा र अन्त्यमा कण्ठ्य स्पर्श भएर वा घाँटीमा रोकिएर ध्वनी उत्पन्न हुँदछ । यो ध्वनी नेपालीमा पाइदैन, याक्खा भाषामा भने पाइन्छ, यस प्रकारका ध्वनी

अरु धेरै भाषाहरूमा पाइन्छ । यस प्रकारको ध्वनीलाई कण्ठ्य स्पर्श चिन्ह (?) प्रयोग गरी लेखिएको छ ।

उदहारणहरू:

?	याकखा	नेपाली
मध्य	आ?वा	काग
	ताम्मे?ना	आउछ
अन्त्य	भेला?	भो
	आबा?	आउ

व्यञ्जनवर्णहरूको सन्धि

याकखामा सधैँ स्वरवर्णलाई पछ्याइ व्यञ्जनवर्णहरू शुरु हुन्छन् । जस्तै: काकमा - नाघनु, हाकु - अब । धेरै व्यञ्जनवर्णहरू अरु व्यञ्जनवर्णसँग एकैसाथ जोडिएर आउँछन् । जस्तै: लुङ्खाक - ढुङ्गा, न्ज्या- तिम्रो बच्चा ।

किराँत याकखामा र+र को सन्धि हुँदैन । देवनागरी लिपीमा जस्तै र को बिभिन्न रूपहरू भने

प्रयोगमा ल्याइएका छन् ।

अझ थप व्यञ्जनवर्णहरूको सन्धि चाहिएमा आवश्यक अनुसन्धानको खाँचो देखिन्छ ।

तल व्यञ्जनवर्ण संयोजनका फरक किसिमका उदाहरण दिइएका छन् जसले याक्खामा केही पहिचान दिएको छ । यहाँ केही वर्णहरूको उदाहरण दिइएको छ । जस्तै: म, व, य, अनि ल । यी व्यञ्जनवर्णहरूको अगाडिको अक्षर लेख्दा आधा अक्षरमा लेखिन्छ (यो हलन्त विना लेखिन्छ) । यहाँ केही उदाहरणहरू दिइएका छन्,

म	याक्खा	नेपाली
अगाडि	म्मा	तिम्रो आमा
	म्मायान्ना	थिएन

व	याक्खा	नेपाली
अगाडि	स्वा	हेर्छ
	ल्ला	भन्छ

	त्वा	निधार
मध्य	छेप्त्वा	लेख्छ
	खेप्स्वा	सुन्छ
	छेक्त्वा	थुन्छ

य	याक्खा	नेपाली
अगाडि	याप्ना	खस्रो
	याङ्	रूपैयाँ पैसा
मध्य	मेन्दाब्ब्याना	सकिएको
	चान्दाख्या	उचालियो
	चोम्भ्याङ्ना	उचाल्छ

ल	याक्खा	नेपाली
अगाडि	ल्याङ्ना	भन्यो
	ल्याहाक्सु	छोडिदेउ

मध्य	ओल्लोबाक	झण्डै
	चिल्लेङ्	पर्लक्क
	फोल्लेङ्	झल्यास्स

व्यञ्जनवर्ण अन्तमा शब्दखण्ड

माथि दिइएको तालिकामा हामीले हेर्दा केही थोरै व्यञ्जन वर्णहरूले अन्तमा शब्दखण्ड उत्पन्न गराएको पाइन्छ । यी शब्दखण्डका- अन्तिम व्यञ्जनवर्णहरू निम्नलिखित छन् :

प	क	?	म	न
---	---	---	---	---

प्रत्येक अक्षरबाट उत्पन्न हुने शब्दखण्डका उदाहरणहरू तल दिइएको तालिकामा शब्दको बीचमा र अन्तमा आउने शब्दखण्डका उदाहरणहरू देखाइएका छन् :

	याक्खा	नेपाली
प	खेप्मा	लानु

	हाप्मा	रुनु
	होप	गुँड (चराको)
	साप	हलुका
क	काक्मा	नाघ्नु
	हेक्साड्	पछाडि
	घाक	सबै
	न्वाक	चरा
म	छिम्मा	सोध्नु
	ओम्ना	उज्यालो छ
	खोम	घाँटी
	चान्दुम	भरौ
न	उचुन्ना	राम्रो
	मेन्ना	होइन
	ल्लेक्सान	भएन

	वाइन	अण्डा (कुखुराको)
डः	ताड्खेड्	आकाश
	तोड्बा	तोड्बा
	पाड्	घर
	इखिड्	कति

व्यञ्जनवर्णहरूको संयुक्ताक्षर :

शब्दखण्डहरूको अन्तमा दुई वा दुई भन्दा बढी व्यजनवर्णहरू आउदा खेरी उक्त व्यजनवर्णलाई संयुक्ताक्षर वा आधा अक्षरमा लेख्न सकिन्छ, अथवा हलन्त प्रयोग गरेर पनि लेख्न सकिन्छ, जस्तै: लाक्मा (लाक्मा) । यस्ता केही लिखित अक्षरहरूलाई स्तरीय नियमहरूमा विकाश गर्न महत्वपूर्ण हुन्छ । छ, ट, ठ, ड, ढ, ह, अनि डः यी अक्षरहरूको संयुक्ताक्षर आधा रूप हुँदैन र यी अक्षरहरू शब्दखण्डहरूको अन्तमा आउँदा वा अरु व्यजनवर्णको अगाडि आउदा पनि सँधै हलन्त दिएर लेखिन्छ ।

अन्य व्यञ्जनवर्णहरू यी माथिका कारणहरू बाहेक सबै अवस्थामा संयुक्ताक्षर वा आधा अक्षरका रूपमा लेखिनु पर्नेछ । यहाँ आधा अक्षरहरू वा संयुक्ताक्षरहरू प्रयोग गरी लेखिएका उदाहरणहरू प्रस्तुत गरिएका छन्,

याक्खा	नेपाली
छेप्/छेप्तुहा	अक्षर/लेख्नु
काक्/काक्तु	नाघ्नु/नाघ्यो
एन्/एन्दु	हाल्नु/हाल
फुङ्मा	फुकाउनु

व्यञ्जनवर्णहरूको जोडाइ :

जब मुख्य शब्द नामसँग प्रत्यय जोडिएको अवस्थामा हलन्त (्) चाहिएको अवस्था छ । उदाहरणका लागि: “गीत सँग” मुख्य शब्द याक्खामा छेम शब्द -नुङ् प्रत्ययसँग जोडिन्छ । यसलाई यसरी लेखने सम्भावना रहन्छ:- छेम्नुङ् ।

व्यञ्जन वर्णहरू को जोडाइ वा संयुक्ताक्षर : इ- स्वर वर्णसँग

व्यञ्जनवर्ण र स्वरवर्ण ि को जोडाइ हुदा ि स्वरभन्दा अघिल्लो वर्णलाई हलन्त नदिइ आधा अक्षर लेखनु पर्दछ ।

अशुद्ध	शुद्ध	नेपाली
सिप्लिक्	सिप्लिक	उडुस
तेल्लिक	तेल्लिक	उत्तानो
सिक्लिक	सिक्लिक	ठहरै
वाक्खि	वाक्खि	सुठुनी
ओप्चिक्	ओप्चिक	घुरमिस

नेपालीबाट सापटी लिइएका वा आगन्तुक ध्वनिहरू:

याक्खामा पनि संसारमा भएका अन्य हरेक भाषा जस्तै केही शब्दहरू र अरू नजिकका भाषाहरूबाट ध्वनिहरू सापटी लिइएका वा आगन्तुक भएर आएका छन् । मुख्यतया, याक्खा

भाषाको दैनिक बोलीचालीमा अधिकांश नेपाली शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । धेरै अवस्थाका कारण याक्खा भाषामा नेपाली शब्दहरू सापटी लिइ यसलाई याक्खामा पूर्णताका साथ गृहण गरिएको छ र यिनीहरूका उच्चारण याक्खा उच्चारणमा गरिएका छन् ।

त्यसकारण हामीले याक्खा भाषाको लेखनमा नेपाली शब्दका हिज्जेहरूलाई याक्खामा चलाइएका छन् ।

नेपाली स्वर वर्णहरू:

शब्दको प्रारम्भलाई ध्यान नदिइ सबै स्वर वर्णहरू याक्खा लेखनमा मिलाएर क्रमबद्ध बनाइ राखिएका छन् । दिर्घ स्वर वर्ण नभएको स्पष्ट पारिएको छ । अ, ई, उउ, ऐ, औ, री जस्ता स्वरहरू स्वरसन्धि सिर्शकमा देखाइएको छ ।

नेपाली व्यञ्जनहरू

केही सामान्य नेपाली ध्वनिहरू याक्खा

उच्चारणहरूमा छैनन्, जस्तै तल दिइएका
ध्वनिहरू:

ण, श, ज, ष, क्ष, त्र, ज्ञ

नेपाली शब्दहरूलाई याक्खाभाषामा अङ्गीकार
गरिएका छन् र यसको हिज्जे याक्खाउच्चारण
अनुसार नै गरिएको छ । यहाँ केही थोरै बायाँ पट्टि
नेपाली हिज्जेहरू र दायाँ पट्टि याक्खामा
हिज्जेहरूका उदहारणहरू देखाइएका छन्, क्ष, त्र,
श को प्रयोग भएका शब्दहरू याक्खामा
नपाइएकोले समावेश गरिएका छैनन् ।

	नेपाली	याक्खा
ण	प्राण	पारान
	ऋण	रिन
श	शुभ	सुभा
	शिशु	सिसु
ज	पञ्च	पान्चा

	पञ्चमी	पान्चामि
ष	विष	विस, विख

कतिपय नेपाली शब्दहरू याक्खामा अंगीकार गरिएका छन् ती नेपाली शब्दहरू प्रष्टरूपमा चिनिएका छन् र यिनीहरूको हिज्जेमा केही फरक र समनता पाइन्छ । केही उदाहरणहरू :

नेपाली	याक्खा
उहिले	उइले
सिक्री	सिकिरि
दुःखि	तुक्खि
अनेक	आनेक
मुन्ट्री	मुन्टिरि
पनै	पोनै
साह्रै	सारोइ

ठाउँ	ठोङ्
अभर	आभार

अध्याय २

याक्खा भाषाका स्वर वर्णहरू

याक्खा भाषामा ५ वटा स्वरवर्णहरू छन् ।

स्वरवर्णहरू	आ/	इ/	उ/	ए/	ओ/	
रू	ा	ि	ु	े	ो	

स्वर वर्णहरू

आ, इ, उ, ए, ओ जस्तो स्वरवर्णहरू नेपालीमा उच्चारण गरे जस्तै उच्चारण गरिन्छन् । ती सबै स्वरहरूलाई निम्न तालिका देखाइएका छन् :

	याक्खा	नेपाली
आ	आप्मा	बन्दुक वा गुलेलीले हान्नु
	आम्मा	सेकाउनु

	आकमा	लात्तीले हान्नु
	माकमा	सपना देख्नु
	साम्मा	छाम्नु
इ	इमा	घुम्नु
	इना	के
	इम्मा	सुत्नु
	चिन्दि	सिकौ
	मिना	सानो
उ	तुकमा	बिमर हुनु
	लुकमा	दौडनु
	नुकमा	माड्नु
	उकखु	दाग
	उकसु	छोट्याउ
ए	एमा	दिसा गर्नु
	एङ्गा	हाम्रो
	हेकमा	काट्नु

	खेम्मे?ना	जान्छ
	से	मात्र
ओ	ओप्याड्मे	जुनकिरी
	ओम्फु	सिकुवा
	खोम	घाँटी
	तोसोक	छोटो समय

स्वरवर्णको प्रयोग:

याकखामा क, ख, ग आदि व्यञ्जनवर्णहरु लेखिए पनि यिनीहरु आधा र संयुक्ताक्षरका लागिमात्र प्रयोग हुन्छन् ।

बोल्थ रुपमा स्वरसंग संयुक्त भएरमात्र उच्चारण हुन्छन् । याकखामा स्वरहरुको निम्नानुसार प्रयोग गरिन्छ ।

आकार (ा) युङ्

का, खा, गा, घा, डा, चा, छा, जा, झा, टा, ठा,
डा, ढा, ता, था, दा, धा, ना, पा, फा, बा,
भा, मा, या, रा, ला, वा, सा, हा ।

इकार (ि) इक्विक

कि, खि, गि, घि, डि, चि, छि, जि, झि, टि, ठि,
डि, ढि, ति, थि, दि, धि, नि, पि, फि, बि,
भ, मि, यि, रि, लि, वि, सि, हि ।

उकार (ु) उक्विक

कु, खु, गु, घु, डु, चु, छु, जु, झु, टु, ठु, डु,
ढु, न, तु, थु, दु, धु, नु, पु, फु, बु, भु, मु,
यु, रु, लु, वु, सु, हु ।

एकार (े) एविकक

के, खे, गे, घे, डे, चे, छे, जे, झे, टे, ठे, डे, ढे, ते,
थे, दे, धे, ने, पे, फे, बे, भे, मे, ये, रे, ले, वे,
से, हे ।

ओकार (ो) ओविकक

को, खो, गो, घो, डो, चो, छो, जो, झो, टो, ठो, डो,
ढो, तो, थो, दो, धो, नो, पो, फो, बो, भो, मो, यो,
रो, लो, वो, सो, हो ।

नेपालीमा भन्दा फरक स्वरहरू

अहिले सम्मको अध्यायनमा स्वरवर्णहरू ५
वटा मात्र पाइएका छन्, यी स्वरहरू बाहेक श्वसित
स्वर (Breathy) पाईन्छ, यो स्वरमा अधिलो
अक्षर आधा भन्दा कम र सो संग हा को
चौथाईभागजति आउने स्वरलाई श्वसित स्वर
भनिन्छ । यसलाई मुनिको तालिकामा उहारण
दिइएको छ ।

तानयुक्त र दिर्घ स्वरकोबारे अनुसन्धानको खांचो

छ ।

याक्खा	नेपाली	याक्खा	नेपाली
त्हा त्हा	मनपरी गर्नु	स्था	थियो, घिसायौ
इम्हा	घुमाउनु	वाय्हा	थियो
ताया	आयो	ताय्हा	ल्याइएको

संयुक्त स्वरवर्ण (द्विस्वरहरू)

केही याक्खा शब्दहरूमा दुई वटा स्वरध्वनिहरू एकै साथ उत्पन्न भएका छन् । त्यस्ता संयुक्त स्वरहरूको उदाहरण तल दिइएको छ । जस्तै: उ+इ, उ+ए, ओ+आ, ओ+ओ र ए+इ.

यी स्वरवर्णहरू छिटो एकैसाथ उच्चारण गर्दा अन्तमा उक्त स्वरको ध्वनि य वा व जस्तो हुन्छ । त्यति बेला व्यन्जनवर्णको उच्चारण नगरी स्वरवर्णको उच्चारण आउँछ । यहाँ केही संयुक्त स्वरहरूको उदाहरण दिइएका छन्:

	शुद्ध लेखाई	अशुद्ध लेखाई	नेपाली
उ+इ	कुइम	क्विम	अँध्यारो
	तुइक्सुना	त्विक्सुना	कुल्चियो
उ+ए	उएप	व्वेप	उसको बडाबाबु
	खुएतुना	ख्वेतुना	बोकेर लग्यो
ओ+आ	ओआमे	ओवामे	मुलथामको पूजा
	खोआमाङ्	खोवामाङ्	एक किसिमको चरा
ए+इ	केइ	क्येइ	ढोल
आ+ओ	नाओना	नावोना	छाड्यो
	ताओ	तावो	ल्याउ
इ+ई	किइङ्ना	कियिङ्ना	तर्सिए
	पिइङ्ना	पियिङ्ना	दिईसके
उ+उ	खुउक्तु	खुक्तु	बोकेर झराउ
आ+उ	ताउक्सुना	तावुक्सुना	ल्याएछ

	हाउकमा	हावुकमा	तर्साउने
--	--------	---------	----------

अध्याय ३ याकखा वर्णमाला

याकखा भाषामा शब्दहरुको उच्चारणबारे अध्यायन गर्दा जम्मा ५ वटा स्वरवर्ण र २९ वटा व्यञ्जनवर्णहरु पाइएका छन् । यी अक्षरहरूलाई निम्न तरिकाले वर्णानुक्रममा राखिएका छन् :

आँ	इ	उ	ए	ओ	
	क	ख	ग	घ	ङ
	च	छ	ज	झ	
	ट	ठ	ड	ढ	
	त	थ	द	ध	न

	प	फ	ब	भ	म
य	र	ल	व	स	ह

अध्याय ४

शब्द निर्माणका नियमहरू

यो अध्यायको उद्देश्य कसरी ठीक तरिकाले शब्दहरूमा प्रत्यय (शब्दको अन्त्यमा जोडिने वर्ण) र उपसर्ग (शब्दको अगाडि जोडिने अव्यय शब्द) जोडने कुराको लागि सल्लाह दिइएको छ । देवनागरीमा नपाइने तर याक्खामा प्रयोग हुने कण्ठ्य स्पर्ष स्वर (खुक्खु) को चिन्ह (?) पनि व्यञ्जनवर्ण मानिन्छ । हाल यसलाई चिन्हहरूमा राखिएको छ ।

१ पदान्तको शब्द जोडाई

पदान्तमा क, ड, म, न, प आउने शब्दहरूको पछाडि प्रत्यय लाग्दा अन्तिमवर्ण दोहोरिन्छ । निम्नलिखित प्रत्यय व्यञ्जन वर्णका उदाहरणहरू हुन्ः

-का, गा (को)				नेपाली
भिरिक्	+	का	भिरिक्का	भिर को

आमिक्	+	का	आमिक्का	आँखा को
पाङ्	+	गा	पाङ्गा	घरको

-ना (प्रत्यय)				नेपाली
मेन्	+	ना	मेन्ना	होइन
उचुन्	+	ना	उचुन्ना	राम्रो
इमिन्	+	ना	इमिन्ना	कस्तो

-बे/पे(-मा)				नेपाली
ओहोप्	+	बे	ओहोप्पे	गुँडमा
थाप्	+	पे	थाप्पे	बोटमा
लाप्	+	पे	लाप्पे	पखेटामा

-डा (-ले)				नेपाली
उङ्	+	डा	उङ्डा	उसले

चुङ्	+	डा	चुङ्डा	जाडोले
फुङ्	+	डा	फुङ्डा	फुलले

-पाःङ् (देखि, बाट)				नेपाली
ओहोप्	+	पाःङ्	ओहोप्पाःङ् ङ्	गुँड बाट
उथाप्	+	पाःङ्	उथाप्पाःङ्	बोट बाट

२ नासिक्य (नाके) स्वर मिश्रित

नकारात्मक उपसर्ग मेन् र मेम् शुरूको ध्वनिमा मुख्य शब्दसँग जोडिँदा ध्वनिमा परिवर्तन ल्याउँछ । शुरूको ध्वनि च, भए ज मा परिवर्तन हुन्छ । त भए द मा परिवर्तन हुन्छ, अनि क भए ग मा परिवर्तन हुन्छ । प भए ब मा परिवर्तन हुन्छ । तर मूल वाक्यमा भने परिवर्तन ल्याउँदैन ।

केही उदाहरणहरू यस प्रकार छन्

याक्खा	नेपाली
--------	--------

मेन्	+	चोकमा	मेन्जोकमा	नगर्नु
मेन्	+	ताप्मा	मेन्दाप्मा	नथाम्नु
मेम्	+	पाप्मा	मेम्बाप्मा	नकुल्चिनु
मेम्	+	पाङ्मा	मेम्बाङ्मा	नपठाउनु

उपसर्ग ङ्, न्, म् ङ्, न्, म् पनि याक्खामा प्रयोग हुने उपसर्गहरू हुन् । यिनीहरूको प्रयोग गर्दा उपसर्ग मेन् र मेम् को जस्तै नियम लागू हुन्छ, शब्दान्तमा नकरात्मक प्रत्यय (न्) थप हुन्छ । र नासिक्य ध्वनी उत्पन्न हुन्छ ।

याक्खा				नेपाली
ङ्	+	कोता	ङ्गोतान	नडुल
ङ्	+	डो	ङ्ङो	नभुट
ङ्	+	इक्तु	ङ्ङिक्तुन	नखेदाउ
न्	+	चोगु	न्जोगुन	नगर
न्	+	तिक्तु	न्दिक्तुन	नडोराउ
न्	+	सो	न्सोन	नहेर

म्	+	पि	म्बिन	नदेउ
म्	+	फेक्तु	म्फेक्तुन	नबडार
म्	+	पोगु	म्बोगुन	नउठाउ

यसको अलावा तिम्रो, तिमी दुइको, तिमीहरुको भन्ने अर्थमा पनि नासिक्य ध्वनी आउँछ । जस्तै, न्दा - तिमी, न्जिङ्दा - तिमी दुइ, न्निङ्दा - तिमीहरु, ङ्गा - तिम्रो, न्जिङ्गा - तिमी दुइको, न्निङ्गा - तिमीहरुको, म्बाङ् - तिम्रो घर, न्जिङ्पाङ् - तिमी दुइको घर, न्निङ्पाङ् - तिमीहरुको घर ।

यसै गरी ङ बाट शुरु हुने सबै क्रियाहरुलाई नकरात्मक बनाउदा हलन्त (ङ्) आइ नासिक्य ध्वनी निस्कन्छ । जस्तै, ङोन्दाना- ङ्ङोन्दान्ना (उभ्रिएन), ङोन्सिमेङ्ना- ङ्ङोन्सिमेङ्ङान्ना (लजाउदिना) ।

अध्याय ५

याकखामा प्रयोग हुने केही चिन्हहरू

चिन्ह	याकखा	नेपाली
.	तियोक/तिक	टिक थोप्ला
	छेकिरक	पूर्ण बिराम
,	खोएक	अल्प बिराम
;	तिखोएक	अर्ध बिराम
:	काप्तियोक	बिसर्ग
?	छिम्योक	प्रश्न वाचक
!	निङ्वातियोक	उद्गार चिन्ह
()	खोपिक	कोष्ठ
“ ”	योक्नोक्तोक्नोक	उद्धाहरण
?	खुक्खु	कण्ठ्य स्पर्ष

याकखामा बिराम चिन्हहरूको प्रयोग

सामान्य नेपालीमा प्रयोग गरिएका चिन्हहरू नै

याकखामा पनि प्रयोग गरिएका छन् । बिराम चिन्ह प्रयोग गर्नु अगाडि खाली ठाउँ राखिँदैन । यहाँ याकखा भाषामा विराम चिन्हरूको प्रयोग गरिएका केही उदाहरणहरू यस प्रकार देखाइएका छन्,

,	का काच्याक्, ताबेक्नुङ् वेनाम ताङ्चिङा। मैले हासियाँ, खुकुरी र नाम्लो ल्याएँ ।
;	का ताबेक्ताङ्; ताङ्मेङा काच्याक् ताना । मैले खुकुरी ल्याए; बुहारीले हसियाँ ल्याइन् ।
?	न्दा ताबेक तागाना? तिमीले खुकुरी ल्यायो?
!	उङा घाक्युबाक खेतुहा ! उसले सबै सामान लग्यो !
()	युरुम्बाच्याङ् (युच्याङ्) चोक्मानिङ् वासिक ताम्मेङना। धुलपूजा (युच्याङ्) गर्दा पानी पछ ।
?	चेङया

यहाँ दुईवटा समूह गरी याकखामा प्रत्यक्ष कथन र

दोस्रो तहको कथन वा भनाईहरूलाई विराम चिन्हहरूको प्रयोग सहित प्रस्तुत गरिएको छ । कमा (,) र खाली ठाउँ () भनाई भन्दा पहिला अथवा अघि प्रयोग गरिन्छ, त्यसपछि उद्धाहरण चिन्हहरूको प्रयोग गरिन्छ र भनाइलाई समेटिन्छ । अप्रत्यक्ष कथन वा भनाइहरूमा कुनै पनि त्यस प्रकारको उद्धरण चिन्हको प्रयोग गरिँदैन । उदाहरणहरू यस प्रकार छन्,

प्रत्यक्ष कथन	उड्डा ल्याइ, “न्दा चामा चोघा?” उसले भन्यो, “के तिमिले भात खायौ ?”
दोस्रो प्रकारको भनाइ	उड्डा काया, “न्दा म्मागा सेम्ला खेप्सुगाना? उड्डा ल्यागा 'ड्गा चामा चो!’” उसले भन्यो, “के तिमिले तिम्रो आमाको आवाज सुन्यौ? तिनले भनिन्, ‘तिम्रो भात खाऊ !’”
अप्रत्यक्ष कथन	उमाडा उचामा चामासाला लुना। उसको आमाले उसलाई भात खाने कुरा

अध्याय ६

याक्खा भाषामा केही फरक शब्दहरू

यो अध्यायको उद्देश्य शब्दहरूको बारेमा सल्लाह र सुझाव दिनु हो । एउटा शब्दलाई व्याकरणमा लेख्दा एकसाथ लेखिन्छ र जसलाई लेख्दा दुई शब्दहरूमा अलग अलग प्रकारले लेख्नु पर्छ ।

१ सम्बन्धकारक

याक्खाभाषामा प्रष्टरूपले एकवचन स्वामित्व वाचकसँग उपसर्ग प्रयोग हुन्छ । (उपसर्गको मात्र आफ्नो कुनै अर्थ हुदैन तर नामसँग जोडिए पछि मात्र यसले अर्थ दिन्छ) । यस शब्दको उदाहरण यहाँ देखाइएको छ, पाङ् (घर) ।

याक्खा				नेपाली
आ	+	पाङ्	आपाङ्	मेरो घर
ङ्गा	+	पाङ्	ङ्गापाङ्	तिम्रो घर

उ	+	पाङ्	उपाङ्	उसको घर
---	---	------	-------	---------

वहुवचन स्वामित्व वाचकले सर्वनामहरूसँग सम्बन्ध राख्दछ । त्यसकारण, बहुवचनमा स्वामित्वका शब्दहरू आपसमा जोडेर लेखिन्छन् । जस्तै: तल केही उदाहरणहरू -

याक्खा				नेपाली
उङ्चिगा	+	पाङ्	उङ्चिपाङ्	उनीहरूको घर
आनिङ्गा	+	पाङ्	आनिङ्पाङ्	हाम्रो घर
एन्चिङ्गा गा	+	पाङ्	एन्चिङ्पाङ्	हामी (२)को घर

२ संज्ञा (नामहरू)

२ (क) एकवचन र बहुवचन नामहरू:-

याक्खा भाषामा नामहरूलाई बहुवचन बनाउँदा

सो नामको पछाडि चि प्रत्यय जोडिन्छ ।
 बहुवचनमा यो प्रत्ययलाई नामसँगै जोडेर लेखिन्छ
 । जस्तै उदाहरणहरू -

एकवचन		बहुवचन	
कुचुमा	कुकुर	कुचुमाचि	कुकुरहरू
पाङ्	घर	पाङ्चि	घरहरू
या?मि	मान्छे	या?मिचि	मान्छेहरू

२ (ख) संयुक्त नामहरू

संयुक्त नामहरू (दुई वटा संज्ञाहरू, यिनीहरूको आफ्नै भिन्नै किसिमको पृथक अर्थ हुन्छ । तर संयुक्त रूपले जोडिएर एउटै अर्थ दिन्छ) याक्खामा धेरै जसो साझा हुन्छन् । यस्ता संज्ञाहरू एकैसाथ एउटै शब्दमा जोडेर लेख्न हामीले सिफारिस गरेका छौं । यहाँ केही उदाहरणहरू छन्,

संयुक्त संज्ञा		साधारण संज्ञाहरू	
ताङ्खेङ्	आकास	ताङ्	माथि

		खेड्	शून्य
छेप्ताप	किताब	छेप ताप	लेख्नु पाना
राजिराड्मा	प्रकृतिको देबी	राजि राड्मा	प्रकृति देबी

२ (ग) परम्परागत संयुक्त नामहरू

परम्परागत संयुक्त संज्ञाहरू संयुक्त नामहरूभन्दा भिन्नै किसिका हुन्छन्, यस किसिमको बारेमा माथि उल्लेख गरिसकिएको छ । परम्परागत संयुक्तमा दुवै शब्दहरूको एउटै अथवा उस्तै अर्थ हुन्छ । सामान्यतः पहिलो शब्दको एउटा अथवा दुई अरू संज्ञाहरू साथ हुन्छ, र यो एकलै हुँदैन, यी परम्परागत संयुक्त नामहरू प्राय कविता र परम्परागत (धार्मिक) भाषाहरूमा पाइन्छन् । यी संयुक्त संज्ञाहरू पढनको लागि सहज बनाउन तिनीहरू दुई छुट्टाछुट्टै प्रकारले लेखिएका छन् । केही उदाहरण यस प्रकार छन्,

संयुक्त नामहरू		साधारण नामहरू	
पोहेप्हेप्तुना	अंगालोमार्नु र्नु	पोहेप हेप्तुना	घप्लक्कै अंगाल्नु
सोगोप्होप्सुहा	स्वाट्टै पियो	सोगोप होप्सुहा	स्वाट्टै पियो
चोम्लेक्नाकिमेक	सुन्दरी तरुनी	चोम्लेक्ना किमेक	सुन्दरी तरुनी

३ सरल र संयुक्त प्रत्ययहरू

नाम शब्दहरूमा धेरै प्रकारका प्रत्ययहरू जोडिएका हुन्छन् । कारणवश यी प्रत्ययहरू नामसँग गाँसिन्छन् । सरल प्रत्ययहरूमा एउटा मात्र प्रत्यय हुन्छ जुन नामसँग जोडिन्छ । संयुक्त प्रकारका प्रत्ययहरू क्रमबद्धसँग हुन्छन् अथवा दुई वा सो भन्दा बढि प्रत्ययहरू नामसँगै जोडीएर लेखिन्छन् । तल विभिन्न किसिमका नाम प्रत्ययहरूका उदाहरणहरू देखाइएका छन् र तिनीहरू नामसँग जोडिएर लेखिएका छन्,

याक्खा				नेपाली
पाङ्	+	बे	पाङ्बे	घरमा
पाङ्	+	भाङ्	पाङ्भाङ्	घरदेखि
पाङ्	+	भाङ्	पाङ्भाङ्	घरबाट
पाङ्	+	नुङ्	पाङ्नुङ्	घरसँग

पाङ्	+	हाक्साङ्	पाङ्.हाक्साङ्	घरभन्दा
पाङ्	+	गो	पाङ्.गो	घर चाहिँ
पाङ्	+	डा	पाङ्.डा	घरले
पाङ्	+	गा	पाङ्.गा	घरको
पाङ्	+	गा + गो	पाङ्.गागो	घरको त

यहाँ याक्खाभाषाका ती शब्दहरू कुनै बेला प्रत्यय जस्तै हुन्छन्, त्यसले संज्ञाहरूको कार्यलाई परिवर्तन गर्दछ र यी शब्दहरूलाई छुट्टै लेखिँदैन । यहाँ तल तालिकामा तिनीहरूको उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ,

याक्खा				नेपाली
पाङ्	+	सोम्मा	पाङ्.सोम्मा	घरसम्म
पाङ्	+	होङ्	पाङ्.होङ्	घर भित्र
पाङ्	+	बाइरा	पाङ्.बाइरा	घर बाहिर

४ शाब्दिक वा मौखिक रूप

याक्खा भाषामा क्रियाले व्यक्ति र संख्याको लागि दुबै प्रत्यय र उपसर्गसँगको तालमेल भएको देखाउँछ । सरल क्रियाका रूपहरू सबै एउटै शब्दमा एकै साथ लेखिन्छन् ।

४ (क) या?मि

यहाँ एक किसिमको क्रिया तालमेल पाइन्छ, जुन असामान्य रूपमा क्रियाको रूप बनाउन प्रयोग गरिएको शब्दलाई राखिएको छ। या?मि (मानिस) को एक वचन रूपलाई बहुवचन रूप (हामी) बनाइएको छ, किनकि यी शब्दहरूको संभाव्य वृद्धि हुने कुराको सिफारिस गरिएको छ र यिनीहरू दुई अलग अलग शब्दहरूमा लेखिन्छन्, जस्तै उदाहरणहरू,

या?मि मोक्ताइ चायाना	उनीहरूले हामीलाई पिटे
-------------------------	-----------------------

४ (ख) पूर्णता

याकखाभाषामा पूर्णकालिक पक्षको रूपलाई सामान्य क्रियाको रूप बनाउने सन्दर्भमा तलको प्रत्यय- सुडा को क्रमबद्धमा यसले “हुनु” सहायक क्रियालाई पछ्याउँछ । यी दुबै मुख्य क्रिया र सहायक क्रियाहरूको पूर्णरूपले रूपान्तरण हुन्छ, त्यसैले हामीले यी पूर्णकालिक शब्दहरूलाई दुई अलगै प्रकारमा लेखिएको कुरा सिफरिस गरेका छौ ।

याकखा	चोगुड्	+	उक्	सुडा	चोगुकसुडा
नेपाली	मैले गरे	+		छु	मैले गरेको छु

४ (ग) नकारात्मक पूर्णता

याकखाभाषामा नकारात्मक पूर्णताका पक्षका शब्दहरूलाई दुई अलग प्रकारले पनि लेखिएका छन्:

याक	न् + चोकमा	+	उ	सुडान्ना	मेन्जोकलेवे?डा ना
-----	------------	---	---	----------	----------------------

नेप	मैले गरे	+		छैन	मैले गरेको छैन
-----	----------	---	--	-----	----------------

४ (घ) विकासको क्रमिकता

यहाँ याक्खामा प्रगतिको क्रमिकतालाई भिन्नै किसिमले यसको प्रक्रिया र कार्यलाई देखाइएको छ । यसको निर्माण सामान्य (धातु रूपायन) रूप बनाउने क्रियाद्वारा निर्माण हुन्छ । यसले समकालिक प्रत्यय-ल अथवा-र ले सहायक क्रिया “हुनु , छु” लाई पछ्याउँछ । यसरी यी दुबै मुख्य क्रिया र सहायक क्रियाहरूको पूर्ण रूपान्तरण हुन्छ । यसैले हामी यी पूर्णकालिक शब्दहरू दुई अलग रूपमा लेखिएको कुरा जानकारी गराउँदछौं । जस्तै: चोक्मासिमेङ्ना (गदैछु) ।

यहाँ केही विभिन्न किसिमका विकासका क्रमिकताका उदाहरणहरू उल्लेख गरिएका छन्:

याक्खा	नेपाली
न्जोक्मासिम्मेहा	उनीहरूले गदैछन् ।

लुन्चासाङ्‌येबामा	उनीहरूले उनको हाँसो उडाउँदै उभे ।
खेम्साङ्‌युङ्‌मे?ना	ऊ सुन्दै बस्छ ।

४ (च) अन्य असिमित मूल क्रियाहरूको संरचना

यहाँ असंख्य अरू बनोटहरू पहिलेका जस्तै छन् त्यसको मेल मुख्य क्रियाको सिमित क्रियाको रूपमा हुन्छ, जसमा दोस्रो क्रियाले मुख्य क्रियालाई रूपायन गर्दछ। ती क्रियाहरू यस प्रकारले असिमित मूल क्रियाहरूसँग संलग्न हुन्छन्-न्लेप्तिना, योगु ।

याक्खा	नेपाली
मोक्मा न्लेप्तिना	पिट्‌न छाडे
चोक्मा योगु	गर्न खोज्यो

४ (छ) सहायक क्रियाहरू

अन्य प्रकारका मौखिक संरचनामा दुई वटा क्रियाहरूको पूर्ण रूप कुनै पनि प्रत्यय बिना निर्माण भई तिनीहरू गाँसिएका हुन्छन्, जसमा पहिलो

क्रियाले शुरूको अर्थ दिन्छ, र दोस्रो क्रियाले त्यसको केही वास्तविक अर्थ बोकेको हुन्छ । किनकि यी दुबै क्रियाहरूको बनोटमा प्रत्यय र उपसर्ग बिना पूर्ण क्रियाको रूप बनेको हुन्छ ।

चोगुम (गरौ)	+	सोम् (हेरौ)	-->	चोगुम्सोम (गरी हेरौ)
मोक्तु (पिट)	+	हाक्सु (पठाउ)	-->	मोक्ताक्सु (पिटेर पठाउ)

४ (ज) क्रिया शब्दहरूको समूह

अर्को प्रकारको मौखिक बनोटमा क्रियाले संज्ञासँग सम्बन्ध गास्टछ अथवा क्रिया संज्ञाको पछाडि आउदछ । यसको बनोट पनि दुई शब्दहरूको मेलबाट लेखिएको पाउछौ ।

लुङ्मा (माया)	+	तुक्मा (लागनु/गर्नु)	-->	लुङ्मातुक्मा (माया गर्नु/लागनु)
------------------	---	-------------------------	-----	---------------------------------------

निङ्वा (मन)	+	एकमा (भाचनु)	-->	निङ्वाएकमा (मन भाचनु)
नाभुक (नाक)	+	युङ्मा (राखनु)	-->	नाभुकयुङ्मा (इज्जतराखनु)

४ (झ) संयुक्त मूल क्रियाहरू

याक्खाभाषाका क्रियाहरूमा प्रायः मूल शब्द एक अक्षर अथवा एक शब्दखण्डका हुन्छन् । त्यसकारण, यी उपसर्गहरूलाई मूल शब्दको अघि लेखिन्छन् । तर केही क्रियाहरू दुई मूल क्रियाहरूमा बनेका हुन्छन् र यसमा उपसर्गहरू दोस्रो मूल क्रियाहरूको अगाडि लेखिन्छन्; यी क्रियाहरू दुई भिन्न मूल क्रियाहरू भएता पनि, तिनीहरूले एउटै स्पष्ट अर्थ दिँदछन् । त्यसकारण, यी क्रियाहरू एक शब्दहरूमा नै लेख्नु पर्नेहुन्छ ,

सालालेम्मा (कुरा कानी गर्नु)	-->	सालाल्लेन्दुहा (उनीहरू कुराकानी गरे)
---------------------------------	-----	---

मितिमा (आगो लाउनु)	-->	मिन्दिसुक्सुना (उनीहरूले जलाए)
चोन्सिप्पा (खुशि हुनु)	-->	चोन्दास्याचिहा (उनीहरू दुई खुशि भए)
लाम्खेप्पा (हिडि जानु)	-->	ल्लामाख्या (उनीहरू हिँडे)

५ निपात

याक्खाभाषामा विभिन्न किसिमका निपात शब्दहरू छन् । ती प्रत्येक शब्द अनुसार प्रयोग गरिन्छन् । यी निपात शब्दहरूसँगै जोडिएर लेखिन्छन् ।

५ (क) निपातहरू प्रत्यय जस्तै लेखिन्छन्

याक्खा निपातहरू	नेपाली	याक्खा उदाहरण	नेपाली उदाहरण
--------------------	--------	------------------	------------------

रू			
गो	त	न्दागो	तिमी त
बु	अरे, रे	तायानाबु	आयो अरे
ले	पो	पाङ्बेले	घरमा पो
माङ्	नै	न्दामाङ्	तिमी नै

अध्यय ७

गन्ती

याकखामा गन्तीलाई निप भनिन्छ । गन्तीको बिभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्यायनबाट निम्न गन्तीलाई याकखा भाषासम्म र वैज्ञानिक पाइएको छ ।

याकखा	लिपी	नेपाली
खेङ्	०	शुन्य
ए	१	एक
हि\हिच	२	दुई
सु\सुम	३	तीन
ना	४	चार
फा	५	पाच
या	६	छ
ला	७	सात
ता	८	आठ
पा	९	नौ

एखेड्	१०	दश
एए	११	एघार
एहि	१२	बाह्न
एसु	१३	तेह्न
एना	१४	चौध
एफा	१५	पन्द्र
एया	१६	सोह्न
एला	१७	सत्र
एता	१८	अठार
एपा	१९	उन्नाइस
हिखेड्	२०	बिस
सुखेड्	३०	तीस
नाखेड्	४०	चालिस
फाखेड्	५०	पचास
याखेड्	६०	साठी
लाखेड्	७०	सत्तरी
ताखेड्	८०	असि

पाखेङ्	१०	नब्बे
होम्बोक	१००	सय
माहोम्बोक	१०००	हजार

गणितीय चिन्हरू

याक्खा	नेपाली	चिन्ह
पु	जोड	(+)
छु	घटाउ	(-)
पेक	गुणा	(x)
हाम	भाग	(/)
ङ्खिङ्खिङ्	बराबर	(=)
चाबेलेक	आधा	-1
सुबलेक	तिहाइ	(१/३)
थेक्लुप	चौथाइ	(१/४)
एखिङ् होम्बोक	प्रतिशत	(%)

अध्यय ८

याक्खा पाठ

तल लेखिएको याक्खा भाषाको पाठमा प्रयोग गरिएका शब्दहरू स्तरीय लेखनशैलीको लागि उदाहरण बनेका छन् ।

पालाम

सिङ् नुङ् न्वाक

► प्रकाश याक्खा

एको सिङ् हिच्चि ह्वाक

ह्वाक छोङ्बे एको न्वाक

फुङ्छोङ्बे थाङ्मे?ना

फिलिक फिलिक लाङ्मे?ना

फुङ्हाम्बे चोन्सिमे

का ख्याङ्भोङ् डोन्सिमे

एको फुङ् सेप्सुङ्बि

छेम्लुताना खेप्सुड्बि
न्वाक्का उमुड् फिमहा
फुड्गा उवा लिम्हा
हेन्सेन सिड् स्यामाना
न्वाक पेसाख्यामाना
सेम्माड्बे तान्नुड्मे
लुथुक लुथुक हाम्नुड्मे

ताप्लिक

तुम्पाड्

-मागमान जिमी लिङ्खा

इबिबि प्याक एन्छो पाङ्चि म्मायानिन्हा।
या?मिचि पुङ्दा, सिङ्गुसाम, लुङ्दाङ्, लुप्लुङ्बे
ङ्वाया। याप्मिचि पुसाङ् ङ्ख्या। लुङ्दाङ्
लुप्लुङ्बे होम्मा लेप्तिचि। न्नाबे ङ्होन्दुन्चिनोङ्
न्ना लुप्लुङ्भाङ् तुम्हाङ् लोन्दाख्याना। उङ् मिता
हाकु एको पाङ् चोकमातायाना।

येन्ना लुङ्ख्वाकनुङ् येन्ना सेङ्ख्वाडा सिङ् इ
म्दु। इम्दुनिडा सिङ् हाबा। हाप्साङ्, “का सिम्मेङ्ना
ङ्ङिम्दाङान्” काया। तुम्हाङ्डा, “न्दा
न्सिम्मेकान्ना, का उचुन्ना ठोङ्बे खेमे?नेन न्हाङ्
उचुनु थुम्मे?नेन्” लुकसुहोङ् इम्दुराउकसुना। फाबु
इम्दुनिङ् फाबुडा चा तुम्हाङ् लुकसु, “का इजाङ्
चेम्मेङ्गाना? न्जेनाङान, न्सिसाङान” तुम्हाङ्डा
न्ना फाबु चा न्दा उचुनु चोङ्मे?नेन्ना, ए, लिङ्थोपि

ओङ्मे?नेन लुस्साङ् लेमुक्सुहोङ् इम्दुराक्सु।
 तुम्हाङ्ङा (खाम्बा) छिङ्दाङ् थुक्तुक्सु।
 छिङ्दाङ्ङा आतोखुमाक येप्मा ह्याम्मे?ङान्ना
 कासाङ् पोरख्या। न्हाङ्ङा तुम्हाङ्ङा लुक्सु,
 “हाकु न्दा छिङ्दाङ् लेक्सागा, आका माङ्दाङ्
 लेक्सागा, चेङ् पोक्ताब्याङ्” लुक्सु। छिङ्दाङ्गो
 झाना सोन्सोन सोसाब्या। तुम्हाङ्ङा उहिङ्खुमा,
 उच्या, उकाम्बि काउक्सुचि। काउक्सुचिहा घाक
 न्दायामाहोङ् घाकडा न्लाबुक्सु, न्थेन्दुक्सु न्हाङ्
 न्थुक्तुक्सु। इङ्खा?निङ्चा पोङ्खेप्मा चोगा।
 तुम्हाङ्ङा, “ओ छिङ्दाङ्, ओएमाङ्, न्दा येप्मा
 से येबास्या, न्दा इहा काम्मेका इङ्खा घाक
 पिम्मे?नेन्ह” सेमेसाङ् लुक्सु। छिङ्दाङ्ङा चा लु,
 इङ्खा?लाभोङ् लोप का इहाचा न्नाक्त्वाङान,
 ब्याङान चा। लोप च्हेन पोगाङ्ना। हेकोहा फाबु,
 सिङ् इम्दुनिङ् चा इङ्खा?लामाङ् काया। लेम्साङ्
 लेम्साङ् इम्दुराउक्सु। घाक छुप्सुहोङ् थुक्साङ्
 फेन्दोङ् सोसाङ्, एङा थुन्द्युक्सु। इघुरुम

फाडुक्सु, फाक्ताड्.दाड्, ताप्मासिड्, केड्.छा
 लाप्सिड् काहाक चोगिक्सु। खाप खाप्मा बेलाकपे
 (नाम्बे) गो छिड्.दाड् खोड्.मा, खाप योड्.मा
 तारोक्तुक्सु। खाम्बेक (ताम्दाड्.फुमा) घाक योड्.मा
 तारोक्तुक्सु। न्हाडा तुम्हाड्.डा याप्मिचि
 काउक्सुचि। ड्.खा या?मिचि कोइ नाम्फाक
 सिमेतुक्सुचि, कोइ खाप खाप्मेतुक्सुचि। न्ना
 छिड्.दाड् नाम्फाकका उहेलि पिउक्सु, खाप
 खाप्खुबा, फाखुबाचि सा पिउक्सुचि। छिड्.दाड्,
 खाप, खाम, खाम्बेक स्वाक लासा। पाड् योड्.मा
 लेप्तिउक्सु। उचुन्ना पाड् लेक्सा।

ड्.खा?निड् एको पाड्.चा म्मायान्ना बेलाकपे
 (नाम्बे) तुम्हाड्.डा पाड् चोगुक्सु। घाक हाक्साड्
 तुम्ना पाड् तुम्हाड्.डा चोगुना पाड्.गा उनिड्
 तुम्पाड् युक्सुक्सु।

अध्यय ९

निष्कर्ष

यो सानो पुस्तिकामा दिइएका सल्लाह र सुझावले याक्खा भाषाको साक्षारता र साहित्यको उत्थानमा सहयोग गर्नेछ भन्ने हामीले पूर्ण आशा राखेका छौं ।

